

Synchrone en diachrone herinnering

Michiel de Ruyter in twee vaderlands-historische epen van Adriaan Loosjes

Lotte Jensen (Radboud Universiteit Nijmegen)

Abstract

This article argues that ‘collective memory’ is a problematic term when referring to the commemoration of one of the greatest Dutch sea heroes, Michiel de Ruyter. Despite the recurrence of certain characteristics, such as patriotism, courage, piety and virtue, the representation of De Ruyter changed dramatically over time due to the shifting political landscape. Furthermore, an author’s personal background could strongly influence the De Ruyter’s literary depiction (the so-called ‘spokesmen dependency’). Consequently, it is necessary to adopt a radical historical and contextual approach when studying heroic images from a synchronic and diachronic perspective. This is illustrated by analysing two national epics written by the Haarlem bookseller Adriaan Loosjes: *M.A. de Ruyter* (1784) and *De laatste zeetocht van admiraal De Ruyter* (1812). In the first poem, De Ruyter is portrayed as a brave conqueror who espouses anti-Orangist sentiments, whereas his more conciliatory and domestic character prevails in the latter text. In this way, both external and domestic political conflicts as well as Loosjes’s own political preferences determine these changing representations of the past.

De roem van Michiel de Ruyter (1601-1676) was zo groot, dat er zelfs zeeslagen op zijn naam werden geschreven waar hij onmogelijk bij kon zijn geweest. Zo zou De Ruyter volgens verschillende achttiende- en negentiende-eeuwse dichters een sleutelrol hebben vervuld in de slag bij de Doggersbank van 5 augustus 1781. Hoewel het in feite een onbesliste strijd was, werd deze aan Nederlandse zijde als een grootscheepse overwinning gevierd. De Ruyter zou toen als een ‘Feniks uit zijne asch’ zijn herrezen en de Engelsen de stuipen op het lijf hebben gejaagd, aldus de Haarlemse uitgever en schrijver Adriaan Loosjes (1761-1818):

De Brit, die roekeloos op zijn vermogen bouwt,
Onzet, daar 't waanziek oog De Ruyters naam beschouwt,
Herdenkende wat lot zich Chattam zag beschooren,
Toen hij der Britten straf, Europa's wonder was.
De vijand schrikt en roept: De Ruyter is herbooren;
Of op dees vloot gebiedt een Feniks uit zijne asch.¹

Loosjes liet er geen twijfel over bestaan: de overwinning bij de Doggersbank was volledig aan De Ruyter te danken.

Dit dichterlijke fragment van Loosjes maakt deel uit van een omvangrijke en lange herinneringscultuur rondom De Ruyter. Al tijdens zijn leven werd De Ruyter bejubeld door schrijvers als Joost van den Vondel, Jan Vos en Katharina Lescaijle. Elf jaar na De Ruyters dood, verscheen de eerste biografie over De Ruyter, geschreven door Geraerd Brandt. Deze monumentale levensbeschrijving, *Leven en bedryf van den heere Michiel de Ruyter* (1687), heeft aan de basis gelegen van tal van hervertellingen, gedichten, romans en toneelstukken in latere tijden.² Al deze teksten hebben er mede aan bijgedragen dat De Ruyter een onwrikbare positie heeft verworven in de nationale historische canon.³ Hij maakt, zo blijkt ook uit een imposant herderkingsboek uit 2007 en een film over zijn leven uit 2012, deel uit van het collectieve geheugen van Nederland.⁴

In deze bijdrage richt ik me op de beeldvorming van De Ruyter in twee vaderlands-historische epen, die tot op heden nog nauwelijks bestudeerd zijn, namelijk *M.A. de Ruyter* uit 1784 en *De laatste zeetogt van admiraal De Ruiter* uit 1812.⁵ Beide werden gepubliceerd door de Haarlemse boekhandelaar en uitgever Adriaan Loosjes (1761-1818) in een tijd van politieke crisis.⁶ Het eerstgenoemde gedicht kwam tot stand ten tijde van de Vierde Engelse Oorlog, die voor de Republiek desastreus verliep. Ook de binnenlandse spanningen tussen patriotten en Orangisten liepen intussen hoog op. Het tweede gedicht verscheen bijna dertig jaar later, toen het land was ingelijfd bij het Franse keizerrijk. Dat had grote consequenties voor de wijze waarop de herinnering aan De Ruyter vorm kreeg, mede omdat er toen een strenge censuur gold.

Ik zal laten zien hoe De Ruyter in handen van Loosjes veranderde van een vurige strijder van patriotse signatuur in een gevoelige en toegewijde familieman met Homerische kenmerken, voor wie het gezin en het vaderland het hoogste goed waren. De actuele tijdsomstandigheden speelden daarbij een doorslaggevende rol. Voordat ik inga op beide teksten en de auteur ervan, zal ik eerst mijn benadering verhelderen, die zich het beste laat omschrijven als historiserend en contextualiserend, met specifieke aandacht voor de diachrone ontwikkelingen.

Synchrone en diachrone herinnering

De schier eindeloze stroom publicaties die aan De Ruyter is gewijd, laat een duidelijke conjunctuur zien: met name in herdenkingsjaren (zoals 1907 en 2007) en in tijden van oorlog is een duidelijke piek zichtbaar. Tijdens de drie zeventiende-eeuwse Nederlands-Engelse oorlogen, de achttiende-eeuwse Vierde Engelse Oorlog en de

Franse Inlijvingstijd schoven veel auteurs de zeeheld naar voren als een exemplarische held, die eigenschappen als moed, vaderlandslievendheid, godsvrucht en deugd belichaamde. Deze elementen keren vrijwel steeds terug in de beeldvorming rondom De Ruyter en vormen een constante door de eeuwen heen. Er heeft als het ware een vorm van ‘orkestratie’ opgetreden, waardoor de beeldvorming een collectief, onveranderlijk en tijdloos karakter lijkt te dragen.⁷

Prent van Michiel Adriaansz. de Ruyter, met daaronder lofdicht van Vondel over zijn heldendaden op zee. Maker: Abraham Bloteling naar een schilderij van Jan Lievens. Collectie Rijksmuseum Amsterdam

Ik schrijf met opzet lijkt te dragen, want er hebben zich in de loop van de tijd uiteraard ook tal van veranderingen voorgedaan. De Ruyter, zoals Vondel die in zijn gedichten beschrijft, is bijvoorbeeld bestlist niet dezelfde als die van Loosjes. Bovendien is De Ruyter in de loop van de tijd door zeer uiteenlopende politieke groepen toegeëigend, onder meer door achttiende-eeuwse patriotten, twintigste-eeuwse NSB'ers en eenentwintigste-eeuwse liberalen.⁸ Ik zou daarom willen pleiten voor een benadering die zowel recht doet aan de ‘synchrone’ als de ‘diachrone’ aspecten van de herinneringscultuur. Met ‘synchrone’ aspecten doel ik op de beeldvorming, zoals die op een bepaald moment in de geschiedenis dominant is. Daartoe kan een dwarsdoorsnede in de tijd worden gemaakt, bijvoorbeeld het peiljaar 1672 of het iets langere, maar nog altijd beknopte bestek van de Vierde Engelse Oorlog (1780-1784). Met de ‘diachrone’ aspecten verwijs ik naar de ontwikkelingen door de tijd heen, waarbij de veranderingen in de beeldvorming zichtbaar kunnen worden gemaakt. Hier gaat het als het ware om een lengtedoorsnede.⁹

Daarvan is
bijvoorbeeld sprake
in Huizinga's
Herfsttij der
Middeleeuwen

Met een 'synchroon' perspectief bedoel ik hier dus nadrukkelijk iets anders dan een 'synchrone vormgeving' of 'synchronisatie' van de tijd. Bij 'synchronisatie' gaat het om een treffend beeld of een sprekende metafoor waarmee een langere periode van bijvoorbeeld een of meerdere eeuwen in één synthese bijeen wordt gebracht. Daarvan is bijvoorbeeld sprake in Huizinga's *Herfsttij der Middeleeuwen*, waarbij het beeld van de herfst wordt gebruikt om de ontwikkelingen in de Bourgondische Nederlanden en Frankrijk in de veertiende en vijftiende eeuw in één treffend beeld te vatten. Van 'synchronisatie' zou ook sprake zijn, wanneer men de zeventiende eeuw zou typeren als 'De Ruyters eeuw' of het karakter en de daden van De Ruyter prototypisch zou noemen voor 'de Nederlandse Gouden Eeuw'.¹⁰ Dit soort pakkende beeldspraak kan veel invloed uitoefenen op de beeldvorming van een specifiek tijdvak of een bepaalde historische figuur, maar in deze bijdrage gaat het juist om de nuances, verschuivingen en veranderingen die zich in de loop van de tijd kunnen voordoen en die verdwijnen bij een dergelijke 'synchronisatie' uit beeld.

Voor de hier behandelde thematiek – herinneringscultuur rondom een vaderlandse held – zijn met name inzichten uit twee onderzoeksvelden relevant: de *memory studies* en de imagologie (de studie naar beeldvorming van landen, volkeren en culturen). In het alsmaar aanwassende veld van de *memory studies* zijn al de nodige kanttekeningen geplaatst bij het begrip 'collectieve herinnering'. Zo is onder meer gewezen op de dominantie van sommige herinneringsdiscoursen, waardoor andere in de schaduw worden gesteld of zelfs helemaal in de vergetelheid raken.¹¹ Ook is aandacht gevraagd voor de sturende rol van de media in de representatie van het verleden.¹² Om zowel de synchrone als diachrone aspecten van een bepaalde herinnering in beeld te krijgen is een historiserende en contextualiserende benadering van het bronnenmateriaal dan ook een vereiste: alleen zo kan duidelijk worden welke rol een herinnering voor bepaalde groepen in een bepaald tijdsgewricht vervulde en hoe die rol veranderde onder invloed van de media en de tijdsomstandigheden.

Er dient, met andere woorden, rekening te worden gehouden met de aard en herkomst van het bronnenmateriaal. In deze bijdrage gaat het om teksten die tot het literaire genre van het epos gerekend moeten worden. Dat brengt automatisch een verheven en verheerlijkende beschrijving van de protagonist met zich mee en een uiterst selectieve weergave van de historische feiten. Die verheerlijkende tendens werd nog eens versterkt door actuele ontwikkelingen: Loosjes' epen verschenen in een tijd van een zich ontwikkelend natiebesef. Vanaf de jaren 1760-1770 was er sprake van een groeiend nationaal gevoel dat gepaard ging met een groeiend historisch bewustzijn.¹³ Dat blijkt bijvoorbeeld uit de explosieve toename van het aantal vaderlandslievende publicaties.¹⁴ De hier behandelde epen behoren tot het genre het vaderlandse of nationale epos dat in de Republiek vanaf de jaren 1770 opkwam en mede uitdrukking gaf aan deze tendens. Voor die tijd werden vrijwel uitsluitend epen met Bijbelse thematiek gepubliceerd. De eerste profane epen waren *Friso* (1741) van Willem van Haren en *Willem de IV* (1756) van Margareta Geertruid van der Werken. Vanaf 1770 nam het aantal vaderlands-historische epen snel toe met titels als *De Spanjaardt binnen Rotterdam* (1772) van Adriaen van der Vliet, *Klaudius Civilis* (1774) van Frans van Steenwijk, en *Willem de Eerste* (1779) en *Maurits van Nassau* (1789) van Johannes Nomsz.¹⁵ Dergelijke epen – ook die van Loosjes – hadden meestal een uitgesproken

vaderlandslievende inhoud, waarbij verwijzingen naar de eigen tijd niet werden geschuwd.

Even belangrijk is het om oog te hebben voor de zogenaamde ‘zegsmansgebondenheid’. Dit is een term die Leerssen heeft geïntroduceerd in het imagologische onderzoek om er op te wijzen dat uitingen van het collectieve bewustzijn altijd moeten worden bestudeerd met innachtnaam van de herkomst van de bronnen.¹⁶ Dat betekent dat de achtergrond van een auteur relevant is (afkomst, sekse, klasse, religieuze en politieke oriëntatie etc.), omdat ook die van invloed kan zijn op de weergave van personen en gebeurtenissen. Veelal stond de verbeelding van het nationale verleden immers in dienst van bepaalde ideologische opvattingen. Ook in de beide epische werken die in deze bijdrage centraal staan, klonk de stem van de maker, Adriaan Loosjes, duidelijk door.

Adriaan Loosjes

Geen schrijver heeft zich in de decennia rond 1800 zo intensief bezig gehouden met het vaderlandse verleden als Adriaan Loosjes. Vanaf ongeveer 1780 tot aan zijn dood publiceerde hij een onophoudelijke stroom van geschriften, waaronder kinder- en schoolboeken, politieke geschriften, reisverslagen, tijdschriften, toneelstukken, romans en gedichten. Vrijwel al deze werken verschenen bij zijn eigen uitgeverij, die hij in 1782 in Haarlem begon.¹⁷ Tot zijn bekendste uitgaven behoren onder meer de landschapsbeschrijving *Hollands Arkadia of Wandelingen in de Omstreek van Haarlem* (1804-1805), het tijdschrift *Algemeene Konst- en Letterbode* (opgericht in 1788) en het populaire schoolboekje *Levensschetsen van vaderlandsche mannen en vrouwen* (1791-1798).¹⁸

Hoe divers zijn oeuvre ook is, één thema domineert: de vaderlandse geschiedenis. Loosjes wijdde tal van toneelstukken, romans en gedichten aan historische episodes en figuren uit het nationale verleden. Zo schreef hij minstens vijftien vaderlandshistorische treurspelen, onder andere over Albrecht Beylinc, Hugo de Groot, Kenau Hasselaar. Ook gaf hij in de jaren 1808-1816 een vierdelige reeks historische romans uit, die als een cultuurgeschiedenis avant la lettre zou kunnen worden getypeerd. Het eerste deel, *Het leven van Maurits Lijnslager* (1808), gaat over een zeventiende-eeuwse Amsterdamse koopman Maurits Lijnslager. Via een reeks van toevallig ontmoetingen maakt hij kennis met tal van prominente figuren uit de Republiek, onder wie Hugo de Groot, Jan Leeghwater, Nicolaes Tulp en Cornelis Drebbel. Zowel Vondel als De Ruyter zijn graag geziene gasten aan Maurits' huis. De zeventiende eeuw was, zo luidde de boodschap, niet alleen het tijdvak van goed burgerschap, maar ook van de grote vaderlandse literatoren, zeehelden en wetenschappers. In de jaren erna volgden *Het leven van Hillegonda Buisman* (1814), *Het leven van Robert Hellemans* (1815) en *Het leven van Johannes Wouter Blommestejn* (1816). De zeventiende eeuw werd in deze romancyclus als een eeuw van grote economische en culturele voorspoed voorgesteld, terwijl de achttiende eeuw als een tijdvak van algeheel verval werd gerepresenteerd.¹⁹

In Loosjes' historische verhalen, gedichten en toneelstukken klinkt de eigen tijd steeds duidelijk door: zijn verbeelding van het verleden staat in dienst van een eigentijdse moraal, die afwisselend overwegend politiek, moreel of religieus van aard is. Het personage Maurits Lijnslager is bijvoorbeeld gemodelleerd naar eigentijdse verlichtingsidealen, zoals die ook in kringen van de Maatschappij tot Nut van 't

Algemeen circuleerden: hij is godvruchtig, deugdzaam, verdraagzaam en huiselijk. Loosjes was er niet op uit om een zo getrouw mogelijke weergave van het historische verleden te bieden, maar hij gebruikte de geschiedenis als een vehikel voor zijn eigen ideologische denkbeelden.²⁰

Om Loosjes' vaderlands-historische werken goed te kunnen duiden is het dan ook nodig ook zijn religieuze en politieke oriëntering te kennen. Op godsdienstig vlak kunnen we hier volstaan met de constatering dat Loosjes doopsgezind was en dat hij in de lijn van zijn geloof de verdraagzaamheid hoog in het vaandel had staan. Zijn politieke oriëntering is echter minder eenvoudig samen te vatten. Hij stond weliswaar te boek als een overtuigd patriot, maar nam bij tijd en wijlen ook een neutrale positie in.

Globaal zijn er vijf fases te onderscheiden: in de eerste fase, de jaren 1780-1785, sloeg Loosjes een fel vaderlandslievende en propagandistische toon aan. Met vele anderen beschreef hij de slag bij de Doggersbank (5. aug. 1781) als een klinkende overwinning van de Nederlanders. Hij koos vervolgens openlijk de zijde van de patriotten, zoals onder meer blijkt uit de bijdragen die hij vanaf 1782 aan het politieke weekblad *De Post van den Neder-Rhijn* leverde. Ook publiceerde hij verschillende patriotse gedenkschriften, zoals de lierzang *Gedenkzuil, ter gelegenheid der vry-verklaaring van Noord-America* (1782) en de verzamelbundel *Gedenkzuil voor Johan Derk, Baron Van der Capellen tot den Pol* (1784), waarin hij ook zelf een bijdrage leverde. In 1785 volgde het treurspel *Cappellen tot den Poll*. Zijn eerste epische werk over Michiel de Ruyter moet tegen de achtergrond van zijn felle politieke engagement uit deze jaren gelezen worden.

In de tweede fase, de jaren 1786-1795, stelde hij zich gematigder op, vermoedelijk uit pragmatisch en financieel oogpunt: uitgeverijbelangen liet hij prevaleren boven politieke geschillen. In zijn werk vermeed hij bewust een al te provocerende houding. Sommige teksten uit de jaren 1786-1795 laten zich even gemakkelijk vanuit een patriots als Orangistisch perspectief interpreteren.²¹ Naar buiten toe wist hij zo'n neutrale kleur aan te nemen, dat hij na de Bataafse Revolutie van Orangistische sympathieën werd beschuldigd. Hij verzette zich zeer fel tegen de aantijgingen en verwees naar zijn eerdere patriotse activiteiten.²²

In de daaropvolgende fase, 1795-1805, nam hij actief deel aan het nieuwe Bataafse Bewind. In de jaren 1797-1799 bekleedde hij verschillende posities in Den Haag, maar keerde uiteindelijk gedesillusioneerd terug naar Haarlem, waarna hij zich volledig toegedeed op de uitgeverij en het schrijven. Hij publiceerde onder meer het al genoemde *Hollands Arkadia*, een zedelijk-historische ode op de grootsheid van het vaderlandse verleden, in het bijzonder de omgeving van Haarlem.

Tijdens de vierde fase, de jaren 1806-1813, toonde Loosjes opnieuw een grote politieke betrokkenheid. Naarmate Napoleons invloed toenam, liet hij een steeds krachtiger geluid van verzet horen. In 1806 waarschuwde hij tegen de komst van Lodewijk Napoleon in een adres dat hij samen met Cornelis de Koning en Adriaan van der Willigen ophield.²³ Het adres had maar weinig effect, maar Loosjes zette zijn protest onvermoeibaar voort, nadat de Franse monarch officieel tot koning van het Koninkrijk Holland was gekroond. Hij deed dat vooral door over roemrijke episodes uit het vaderlandse verleden te schrijven. Zo wijdde hij een reeks van toneelstukken en gedichten aan exemplarische deugdhelden en – heldinnen uit de Nederlandse geschiedenis om de veerkracht van de natie aan te tonen. Ook zijn roman *Maurits*

Lijnslager kan worden gelezen als een vorm verzet tegen de toenemende Franse invloed. De verwijzingen in dit werk naar vreemde overheersing en onderdrukking zijn talrijk.²⁴ Loosjes wees in zijn historische werken nadrukkelijk op het belang van eendracht door controversiële figuren met elkaar te verzoenen. In *Maurits Lijnslager* stelde de protagonist zich bijvoorbeeld ‘boven de partijschappen’ op, blijkens zijn vriendschappelijke omgang met uitersten als prins Maurits en Vondel en rivalen als Cornelis Tromp en Michiel de Ruyter.²⁵ Een herdruk van deze roman werd in 1812 door de Franse autoriteiten verboden. Datzelfde jaar slaagde Loosjes er echter wel in zijn minstens zo beladen epos over Michiel de Ruyter te publiceren. Dit werk behoort daarmee, naast *De Hollandsche natie*, tot de belangrijkste werken uit de ‘verzetsliteratuur’ uit die tijd.²⁶

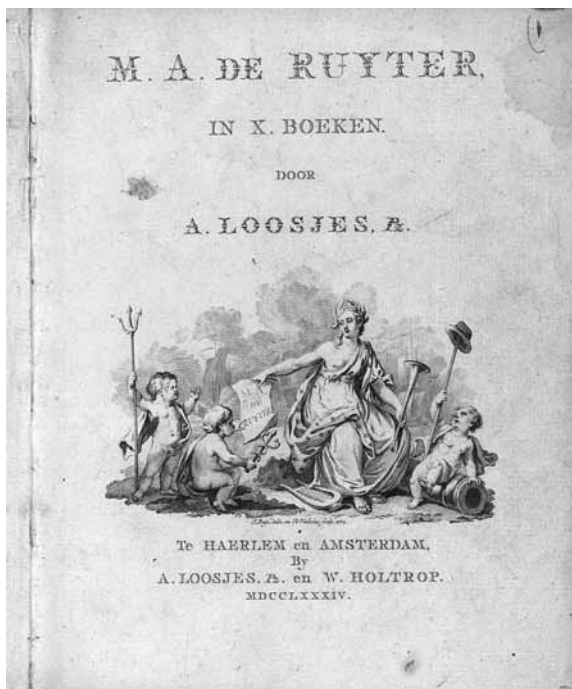
Tijdens de laatste fase – 1813 tot aan zijn dood in 1818 – schikte Loosjes zich, evenals veel andere oud-Patriotten naar het nieuwe Oranjabewind. Naast tal van andere activiteiten publiceerde hij onder meer de reeds genoemde vervolgdelen op Maurits Lijnslager, waarmee hij zijn lijvige romancyclus over het vaderlandse verleden voltooide.

De twee epen die Loosjes over De Ruyter schreef, moeten tegen de achtergrond van de eerste en vierde fase gelezen worden. In beide periodes was Loosjes politiek zeer actief, respectievelijk als patriot en verzetsauteur tegen de Fransen. Zijn politieke houding vond ook zijn weerslag in de wijze waarop hij twee belangrijke episodes uit het leven van De Ruyter verbeeldde.

M.A. de Ruyter (1784)

Loosjes beschouwde De Ruyter als ‘de volmaakste in zijn soort’ en wilde al in 1781 een epos over hem schrijven. Hij vond zijn dichterlijke kwaliteiten echter niet goed genoeg en zag liever dat een ander zich van die taak zou kwijten.²⁷ Drie jaar later achtte Loosjes zichzelf kennelijk wel in staat hiertoe en publiceerde hij een heldendicht in tien boeken: *M.A. de Ruyter (1784)*. Hij droeg het op ‘Aan den vice-admiraal Zoutman’, die door Loosjes wordt gehuldigd als ‘De Ruyter deezer eeuw’ en een ‘herbooren’ De Ruyter.²⁸

Het gedicht handelt over de Tweede Engelse Oorlog (1665-1667) en vangt aan op het moment waarop De Ruyter het opperbevel over de Nederlandse vloot overneemt van Cornelis Tromp (aug. 1665). Tromp reageert aanvankelijk woedend, maar weet zijn eigen trots opzij te zetten. De Ruyter neemt vervolgens afscheid van Johan de Witt en blikst ten overstaan van de raadpensionaris in een lange monoloog terug op zijn reis naar Afrika in 1664, waarbij hij een aantal forten terugveroverde op de Engelsen. Dan vertrekt hij met zijn vloot naar Engeland. Uitvoerig wordt stil gestaan bij de vele moeilijke momenten onderweg: de stormen, de zware verliezen en het verrassend sterke verweer van de Engelsen. En dan zijn er ook nog de interne conflicten: Tromp weigert op zeker moment De Ruyter bij te staan en probeert de negatieve geruchtenstroom over hem te beëindigen middels een schrijven aan ‘s lands edelen’. Daarin beschuldigt hij niet alleen De Ruyter van het verspreiden van valse geruchten, maar eist hij ook de zege op. Dat komt Tromp op een uitbrander van De Witt te staan, waarna hij zich genoodzaakt ziet zijn excuses aan te bieden.

Titelblad van M.A. de Ruyter (1784) van Adriaan Loosjes, Universiteitsbibliotheek Amsterdam (UvA) Bijzonder Collecties

De Ruyter krijgt intussen ook nog te maken met de overloper Heemskerck, die de Nederlandse schepen bestookt met brandpijlen. De Ruyter blijkt echter in staat, mede dankzij zijn vertrouwen op God, om al deze moeilijkheden te overwinnen, waardoor hij er des te sterker uitkomt. De Fransen treden daarbij op als bondgenoot: de Franse vorst overlaadt hem met lof en stuurt onmiddellijk zijn beste artsen, wanneer De Ruyter ziek wordt. Hoogtepunten vormen de Vierdaagse Zeeslag en de Tocht naar Chatham, waarmee 'Neêrlands roem' ten top stijgt.²⁹ Daarna volgt de Vrede van Breda, die als een zegen voor heel Europa voorgesteld. In de laatste scène klinken De Ruyter en Johan de Witt bij een feestmaaltijd op 'Hollands bloei en 't heil der Nederlanden'.³⁰

In het epos zijn tal van verwijzingen naar de politieke actualiteit te vinden. De thematiek van de tweede Engelse Oorlog verwijst naar eigentijdse strijd met de Engelsen. Steeds opnieuw benadrukt Loosjes de moed en dapperheid van de Nederlanders, terwijl de Engelsen het moeten doen met kwalificaties als 'overmoedig', 'steekenblind' en 'rot'. Voor het 'Britsche roofgebroed' had Loosjes geen goed woord over.³¹ Minstens zo prominent zijn de referenties aan interne spanningen. Als een rode draad door het gedicht loopt het conflict tussen Oranjegezinde Cornelis Tromp en de (gematigd) staatsgezinde De Ruyter. Loosjes kiest daarbij zonder meer partij voor De Ruyter, die zich gesteund weet door de raadpensionaris. Hij kenschetst Tromp als een uiterst driftige man, die zich zwaar in zijn eer voelt aangetast en alle redelijkheid uit het oog verliest. Tromp gaat zijn boekje volledig te buiten wanneer hij ten onrechte de zege voor zichzelf opeist.

Voor de lezer is dan allang duidelijk dat de eigentijdse strijd tussen de patriotten en Orangisten erdoorheen schemert. Tal van passages hebben een anti-Oranjegezinde bijklank. Zo blijkt De Ruyters verschijning een heilzame uitwerking te hebben op het miltzieke, Oranjegezinde volk: ‘De laage miltzucht vliedt, waar de achtbre held verschijnt; / Althans de dwaaze kreet van de oproerleus verdwijnt, / Die galmde, toen het volk, vast raazende als ontzinden, / Slechts in Oranjes naam het anker wilde winden’.³² Wanneer de jonge prins Willem een feest op het schip van De Ruyter bijwoont, luidt het commentaar als volgt: ‘De jonge Oranjevorst [...] Beklimt het scheepsdek ook. De Landzaat, duur verpligt / Aan Vader Willems moed, den schrik van ’t dwangziek Spanje, / Mint, tot verblindheid toe, de Vorsten van Oranje’.³³ De gebroeders De Witt worden intussen overladen met loftuitingen, vooral wanneer Cornelis de Witt instemt met het verzoek van de staten om De Ruyter te vergezellen op zijn tocht: ‘De Ruwaart, die alléén voor Neêrland wenscht te leeuen, / Die, met zijn’ Broeder, blaakt door liefde voor ’s Lands eer, / Legt zijn hoogachtbaar ambt als Burgemeester neêr’.³⁴

Als remedie tegen de twisten wordt eensgezindheid voorgesteld. Eendracht wordt echter niet zozeer bereikt door een verdraagzame houding tussen beide partijen als wel door het inbinden van de partij die ongelijk heeft, in dit geval Tromp. Twee scènes zijn illustratief voor de argumentatie. Wanneer Tromp zich heeft neergelegd bij het opperbevel van De Ruyter, zijn de rijen weer gesloten:

Nu heeft noch ijverzucht, noch norsche onéénigheid
 Haar gif in eenig lid des strijdbren raads verspreid:
 Elk juicht de keuze toe en vat De Ruyters handen,
 Met bede voor zijn heil en ’t heil der Nederlanden.
 Tromp drukt De Ruyter, die zijn bodem nu verlaat,
 Vol vriendelijkheid aan ’t hart, daar hij ’t belang van Staat
 Thans boven eigen eer den voorrang heeft geschonken.³⁵

Het tweede voorbeeld: Tromp probeert zijn reputatie te zuiveren in een brief aan de staten en claimt daarbij de zegen. Johan de Witt ontsteekt daarop in grote woede:

[...] Als Helden Helden haaten,
 Die voor denzelfden Staat, en onder de eigen vlag,
 Eén zaak verdedigen, dan wankelt al ’t gezag.
 Tromp schijnt doldriftig op den Admiraal ontstoken,
 En de eendragtsband, reeds half op onze vloot verbroken,
 Wordt zeker gansch verscheurd, zo Tromp den grootsten Held,
 Hoe laag door hem geschat, in ’t krijgsbestuur verzelt:
 En eendragt, zegt de spreuk der zeven vrije Landen.³⁶

Het is louter aan Tromp te wijden dat de eendracht verbroken is; het is dus ook aan hem om zijn gedrag te wijzigen.

In contrast met de eierzuchtige Tromp komen De Ruyters deugdzaamere eigenschappen des te beter uit de verf. Hij blijft op alle momenten rustig, redelijk en bedachtzaam. Een heel kleine inzinking overwint hij 'met dubble kragten', want 'deugd kan door haar kragt zich boven 't lot verheffen'.³⁷ Veel nadruk ligt er ook op De Ruyters godvruchtigheid. Hij is een ware 'Christenheld' en realiseert zich dat al zijn verdiensten uiteindelijk terug te voeren zijn op God: 't Was God, dus peinst de Held, die mij dees grootheid gaf, / Waartoe ik uit een' staat, zo klein, ben opgetoogen. / Ik steunde aanhoudend op den arm van zijn vermogen'.³⁸

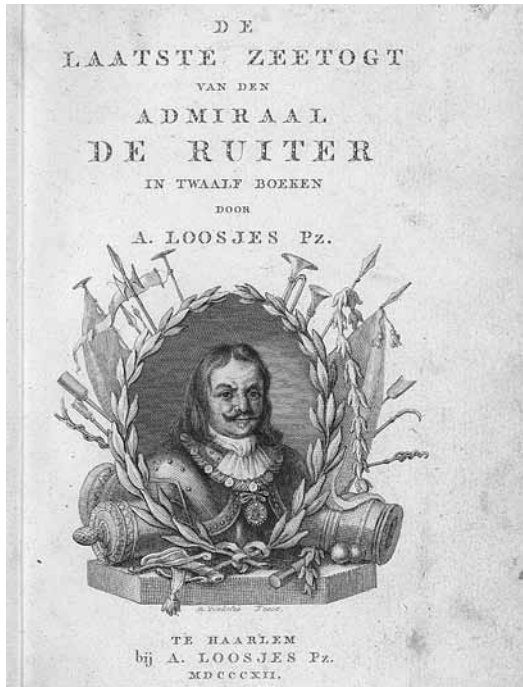
Veel minder nadruk krijgt de huiselijke kring. De Ruyter is vooral gericht op de oorlogsvoering; er zijn slechts enkele passages die naar zijn vrouw en kinderen verwijzen. Van emotionele afscheidstaferelen is geen sprake, integendeel: zijn echtgenote wordt vergeleken met de 'vrouw des Bataviers' die in vroeger dagen de wonden van haar man verzorgde, opdat hij weer zo snel mogelijk ten strijde kon trekken tegen 'Romes Adelaar'.³⁹ Twee maal komt de huiselijke kring iets uitvoeriger in beeld, namelijk wanneer De Ruyters dochtertje aan de pest sterft en wanneer hij zijn zoon Engel verbiedt om hem te vergezellen op zijn volgende tocht. In beide situaties gaat het echter niet zozeer om De Ruyters emoties alswel om het exemplarische gedrag van de kinderen die groot gezag voor hun vader en een diep Godsvertrouwen betonen.⁴⁰

De laatste zeetogt van admiraal De Ruyter (1812)

Voor zijn epos uit 1812, *De laatste zeetogt van admiraal De Ruyter*, koos Loosjes voor een heel andere episode uit het leven van de Ruyter. Dit heldendicht gaat over De Ruyters tocht in 1676 naar Sicilië, waar hij de Spanjaarden moet bijstaan bij het neerslaan van een opstand die door de Fransen wordt gesteund. Het verhaal is opgedeeld in 'twaalf boeken' die grotendeels aan de periode zijn gewijd die voorafgaat aan de strijd: de eerste drie boeken beschrijven de afscheidsreis die De Ruyter door Holland en Zeeland en de boeken vier tot en met acht gaan over de reis naar Sicilië. Pas in het negende boek barst het oorlogsgeweld los. Het werk eindigt met de dood van De Ruyter en zijn begrafenis in de Nieuwe Kerk te Amsterdam.

Bij het epos behoren nog twee aanvullende publicaties. De eerste betreft een aanhangsel met *Geschiedkundige aantekeningen op den laatsten zeetogt van den admiraal De Ruyter* (1813), waarin Loosjes historische achtergrondinformatie geeft. Hij beroept zich daarbij vooral op Brandts biografie, Wagenaars *Vaderlandsche historie* (1752-1759) en enkele stads- en zeevaartgeschiedenissen. De tweede aanvullende publicatie is een dertien pagina's tellende brochure uit 1814, waarin Loosjes duidelijk maakt welke wijzigingen hij op last van de Parijse en Amsterdamse autoriteiten in het epos heeft doorgevoerd.⁴¹

Met name dat laatste geschrift is interessant, omdat het duidelijk maakt hoezeer de inhoud door de actuele politieke situatie werd bepaald. Loosjes' stofkeuze was veelzeggend: anders dan in 1784 bevocht De Ruyter niet de Engelsen, maar de Fransen. In 1812 was dat een gevoelig onderwerp en Loosjes voorzag dan problemen met de Franse autoriteiten. Op 2 september 1811 schreef hij daarom een brief aan zijn collega-boekhandelaar Hendrik Jansen, die op dat moment als censor in Parijs werkte. Loosjes vroeg hem hoe hij het beste met de censuur kon omgaan. Hij huiverde bij de gedachte om het manuscript aan de politie van zijn eigen departement voor te leggen, omdat deze uit angstvalligheid alles afkeurde. Kon Jansen niet als censor

Titelblad van De laatste zeetogt van admiraal De Ruyter (1812) van Adriaan Loosjes, Universiteitsbibliotheek Amsterdam (UvA) Bijzonder Collecties

optreden en zou zijn oordeel ook niet hier van kracht zijn? Of moest hij het werk dan in Parijs laten drukken?⁴² Wat Jansen heeft geantwoord en hoe Loosjes precies heeft geopereerd, weten we voornamelijk niet, maar zeker is dat het gunstig voor hem uitpakte. Het epos verscheen uiteindelijk bij zijn eigen uitgeverij en het aantal ingrepen bleef beperkt. Het waren er in totaal vijftien en die waren voor het merendeel op verzoek van de Amsterdamse politie geschied. Zelf had Loosjes uit voorzorg twee aanpassingen gedaan in het voorbericht en de aanhef van zijn gedicht al aangepast om de autoriteiten niet direct tegen zich in het harnas te jagen.⁴³ Al bij al passeerde het werk dus relatief ongeschonden de censuur.

Loosjes moest enkele uitdrukkingen schrappen waarin al te opzichtig werd gerefereerd aan tirannie, onderdrukking en vrijheidsliefde. Ook passages over de Nederlandse superioriteit in eerdere zeeslagen tegen de Fransen werden afgekeurd. Zo had Loosjes De Ruyter in zijn oorspronkelijke versie beschreven als een held 'Die door zijn krijgsbeleid en gadeloozen moed / De Britsche en Franse kroon bij beurte siddren doet, / Die Neêrlands erf en vloot, door Frank en Brit besprongen, / Aan Konings vloten, schoon veréénigd, heeft ontworpen'. In de gepubliceerde versie koos hij voor neutralere termen, en werd de toespelings op de Fransen (en Britten) geschrapt.⁴⁴

Veel was echter aan het oog van de censor ontsnapt, want er bleven nog tal van anti-Franse, vaderlands- en vrijheidslievende passages over. Wat te denken van De

Ruyters gloedvolle bede tot God om het eigen grondgebied te beschermen: ‘Verhoor de bede, o God! die ’k voor dit volk u wije. / Bescherm deze Amstelstad en door haar ’t Vaderland: / Haar grootheid en haar roem is ’t werk toch van uw hand’⁴⁵ En hoe is het mogelijk dat de volgende wens van De Ruyter mocht blijven staan: ‘Dat Frankrijks heldenschaar zou sidderen en beven / Op ’t zien van Hollands vlag, op ’t hooren van mijn’ naam?’⁴⁶ Het is ook raadselachtig dat de slotpassage ongewijzigd gedrukt mocht worden. Daarin werd expliciet gesproken over de rampzalige situatie waarin het land verkeerde:

Schoon Neêrlands Volk vergaat – zijn grond in ’t schuim verzinkt,
Uw naam, o Ruiters! is ’t die als de poolstar blinkt,
Hun troost in ’t harte stort, die ’t blaauw der zee beveren.
Ik zie ’t marmeren gevaarte op blinkende pilaren
Reeds rijzen, uwen naam, uw’ roem, uw deugd gewijd,
U, die onsterfelijk door eigen grootheid zijt:
Doch marmer siert ook ’t graf van snooden en tirannen,
Wiens naam door ’t nageslacht ter helle wordt gebannen,
Maar gij blijft leven, met een onverwelkbre jeugd,
o Vrome held Michiel! door meer dan heldendeugd [...].⁴⁷

Goed werd hier tegenover kwaad geplaatst: de herinnering aan de vrome deugdheld De Ruyter zou eeuwig zijn, terwijl de ‘snooden en tirannen’ door het nageslacht vervloekt zouden worden. Het lijkt erop dat de censor zijn werk maar half had gedaan.

Het moge duidelijk zijn dat de wijze waarop de herinnering aan De Ruyter vorm kreeg, beïnvloed werd door de actualiteit. De admiraal symboliseerde veerkracht en daadkracht in een tijd dat het land behoefte had aan heldhaftige voorbeelden. Tot zijn belangrijkste eigenschappen behoorden volgens Loosjes loyaliteit, doorzettingsvermogen en opofferingsgezindheid. Daarnaast was hij uiterst godvruchtig: het was zijn godsvertrouwen dat hem voortdurend op de been hield. Tot zover verschilt de karaktertekening van De Ruyter in 1812 niet wezenlijk met die in 1784, maar er is ook een nieuwe eigenschap bijgekomen, namelijk huiselijkheid.

Terwijl het gezinsleven nauwelijks een rol van betekenis speelt in Loosjes’ epos uit 1784, krijgt het in 1812 opvallend veel aandacht. De Ruyters goede band met zijn echtgenote en zijn kinderen wordt voortdurend benadrukt. Zo wordt omstandig beschreven hoe hij zijn tweejarige kleinzoon Thomas voor het eerst in de armen neemt. Grote ontroering maakt zich de admiraal meester: ‘Verrukt om ’t kind, dat, schoon gestoord in de eerste ruste, / Van blijdschap dartelend’, zijn handen streefde en kuste, / Neemt hij het in zijn’ arm en drukt het aan zijn hart; / Ja uit dat hart [...] Welt hem een reine tranen van blijdschap op in de oogen’.⁴⁸ Des te emotioneler is het het afscheid dat daarop volgt. Zijn dochter Alida laat zich daarbij volledig gaan: ‘Ach Vader! Vader! zou uwe Alida niet weenen? / Vergeeft het, vrienden! ach! straks, straks moet Vader henen, / Mijn tranen en mijn smart kan ik geen’ weêrstand biên .... / ’t is God alleen bekend, of ’k Vader weêr zal zien ....’⁴⁹ Ook het afscheid van zijn vrouw, Anna, is tranerijk. Voor haar voelt zijn vertrek als de dag van zijn begrafenis.⁵⁰ Het

is een van de vele passages waarin De Ruyters naderende dood als een zwaard van Damocles boven de personages hangt en voor extra dramatiek zorgt.

De relatief grote aandacht voor De Ruyters gezinsleven past in de toenemende aandacht voor het huiselijke geluk in deze periode. De jaren 1800-1813 lieten een intensivering van het vaderlandse gevoel zien, die gepaard ging met een opwaardering van het huiselijke geluk.⁵¹ Huiselijkheid en heldenmoed werden de twee ankerpunten waaraan dichters de Nederlandse identiteit ophingen.⁵² De Ruyters huiselijkheid vormde dus ook een uitdrukking van zijn nationale inborst. Dat Loosjes zijn held had gemodelleerd naar eigentijdse maatstaven, viel ook tijdgenoten op. Een criticus uit 1813 wees erop dat de emotionele familietafereelen niet alleen de vaderlands-lievendheid van De Ruyter demonstreerden, maar dat ze ook in een lange epische traditie pasten: 'Wee hem, die over zulke tooneelen den neus ophalen, of dezelve voor gemeen en kinderachtig mogt uitkrijten! Hij ware niet waardig Homerus te lezen, wiens afscheid van Hector en Andromaché de Heer Loosjes hier naar ons gevoel uitmunt nagevolgd en op hedendaagsche zeden heeft toegepast [...]'.⁵³ Loosjes had de oude ependichters dus uitstekend naar de eigen tijd vertaald, aldus de recensent. Inderdaad had Loosjes op de genoemde plaatsen Homerus' *Ilias* na gevolgd, en volgens goed Renaissancistisch (en vooral Vondeliaans) gebruik, deed Loosjes een poging de klassieke tekst te overtreffen door bijbelse verwijzingen in zijn tekst aan te brengen.⁵⁴ Deze nadruk op huiselijkheid moet dus behalve tegen de achtergrond van maatschappelijke ontwikkelingen ook in het perspectief van de Homerische traditie worden geplaatst, en is dus ook te karakteriseren als een literair motief.

Behalve de nadruk op De Ruyters gezinsleven valt nog een ander verschil met het epos uit 1784 in het oog: voor interne conflicten op de Nederlandse vloot is nauwelijks aandacht. Terwijl de concurrentiestrijd tussen Tromp en De Ruyter een centraal motief vormt in het oudere epos, overheerst anno 1812 de verzoeningsgezinde toon. Er is weliswaar sprake van een conflict tussen De Ruyter en zijn vice-admiraal Johan de Haan, maar het accent ligt op de verzoening tussen beiden en niet het conflict. De Haan vindt dat de tocht te langzaam vordert, onttrekt zich aan het gezag van De Ruyter en vaart vooruit. Wanneer De Haan zich uiteindelijk bij de vloot voegt, staat hem een ernstige berisping van De Ruyter te wachten. De Haan betoont oprechte spijt, waarop De Ruyter hem met gezwinde spoed vergeeft. Deze vergevingsgezindheid is illustratief voor de nobele inborst van de admiraal, die daarmee zelfs het goddelijke evenaart: 'En Hollands Admiraal, ver van zich streng te toonen, / Is minzaam jegens elk, en smaakt in het verschoonen / En mild vergeven van 't misdre-vene 't genot, / Hetgeen den sterveling meest zweemen doet naar God'.⁵⁵

Ook de binnenlandse politieke conflicten blijven op de achtergrond: zowel de Oranjes als de staatsgezinden (met name de gebroeders De Witt) krijgen door het hele epos heen lof toegezwaaid. De twisten uit het verleden kunnen het beste vergeten worden, zo blijkt wanneer zoon Engel vraagt of 'partijchap' niet ook de 'zuivren naam' van zijn vader heeft bevestigd. De Ruyter antwoordt rigoreus: 'Vergeten wij die dagen, Mijn Zoon!'⁵⁶ Bij monde van de Ruyter werd zo duidelijk gemaakt dat de actuele landspolitiek een houding vereiste die de nationale eendracht bevorderde en de oude partijtwijsten tot het verleden rekende.

Besluit

De vergelijking tussen de twee vaderlands-historische epen over De Ruyter maakt duidelijk dat actuele politieke omstandigheden bepalend waren voor de wijze waarop Loosjes het vaderlandse verleden verbeeldde. Van een vurige strijder met patriotse kenmerken veranderde De Ruyter in gevoelige en toegewijde familieman, voor wie het vaderland en het gezin het hoogste goed waren. In beide epen werd gepleit voor eendracht, maar in 1784 betekende dat dat er eendrachtig onder staatsgezinde (lees: patriotse) vlag gevaren moest worden, terwijl in 1812 een verzoeningsgezinde boodschap centraal stond, waarin ook plaats was voor het Oranjegezinde perspectief.

Tot slot een relativerende opmerking. De hier behandelde epische dichtwerken geven weliswaar inzicht in de wijze waarop de herinnering aan De Ruyter ten tijde van politieke crisissituaties functioneerde, maar ze vormen slechts een fractie van het totale aantal teksten dat in de jaren 1780-1813 aan de admiraal werd gewijd. Ze zijn bovendien afkomstig uit de pen van een en dezelfde auteur en ze weerspiegelen diens gekleurde visie op het verleden. Om werkelijk zicht te krijgen op de synchrone en diachrone aspecten van de herinneringscultuur rondom De Ruyter zouden dan ook veel meer teksten in het onderzoek betrokken moeten worden. Deze bijdrage illustreert daarmee tegelijkertijd dat het begrip ‘collectieve herinnering’ voorzichtig gehanteerd moet worden. De herinnering aan De Ruyter was tijdgebonden, veranderlijk en, vooral ook, ‘zegsmans-gebonden’.

Bibliografie

- Brandt, G.**, *Leven en bedryf van den beere Michiel de Ruyter*, Amsterdam, 1687.
- Van Deursen, A.Th. van**, ‘Michiel de Ruyter: held onder de erflaters’, in: A.Th. van Deursen, J.R. Bruijn, J.E. Korteweg, *De admiraal. De wereld van Michiel Adriaenszoon de Ruyter*, Franeker, 2007, 127-135.
- Van Deursen, A.Th. van, J.R. Bruijn en J.E. Korteweg**, *De admiraal. De wereld van Michiel Adriaenszoon de Ruyter*, Franeker, 2007.
- ErlI, A.**, *Memory in Culture*. Translated by Sara B. Young, New York, 2011.
- Feith, R.**, ‘Lofdicht op de Ruyter’, in: Rhijnvis Feith, *Oden en gedichten*, dl.1, Amsterdam, 1786, 165-189.
- Frijhoff, W.**, *De mist van de geschiedenis. Over herinneren, vergeten en het historisch geheugen van de samenleving*, Nijmegen, 2011.
- Grever, M.**, ‘Geen identiteit zonder oriëntatie in de tijd. Over de noodzaak van chronologie’, in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 124, 2009, 397-410.
- Grever, M. en H. Jansen**, *De ongrijpbare tijd. Temporaliteit en de constructie van het verleden*, Hilversum, 2001.
- Grijzenhout, F.**, *Feesten voor het Vaderland. Patriotse en Bataafse feesten 1780-1806*, Zwolle, 1989.
- Grijzenhout, F.**, ‘Wandelingen door Hollands Arkadia’, in: *De Achttiende Eeuw* 36, 2004, 132-142.
- Haan, M.H. de**, *Adriaan Loosjes*, Utrecht, 1934.
- Helmers, J.F.**, *De Hollandsche natie*. Editie Lotte Jensen, met medewerking van Rinus van Hattum, Nijmegen, 2009.
- Houte, W. ten**, *Zoutman of de Doggerbanksche helden*, Amsterdam, z.j.
- Jensen, L.**, *De verbeerlijking van het verleden. Helden, literatuur en natievorming in de negentiende eeuw*, Nijmegen, 2008.
- Jensen, L.**, ‘Verzetspoëzie en nationale identiteit, 1806-1813’, in: *Naties in een spanningsveld. Tegenstrijdige bewegingen in de identiteitsvorming in negentiende-eeuws Vlaanderen en Nederland*. Onder redactie van Nele Bemong, Mary Kemperink, Marita Mathijssen en Tom Sintobin, Hilversum, 2010, 117-134.
- Jensen, L.**, ‘Loosjes [Pz.], Adriaan’, in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*. URL: http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/BWN_1780tot1830/lemmata/data/Loosjes [19/05/2011]
- Jensen, L.**, ‘The Dutch against Napoleon. Resistance literature and national identity, 1806-1813’, in: *Journal of Dutch Literature*, 2011, www.journalofdutchliterature.org
- Jensen, L. en L. van Deinsen**, ‘Het theater van de herinnering. Vaderlands-historisch toneel in de achttiende eeuw’, in: *Spiegel der Letteren* 54, 2012, 2, 193-225.

- Kloek, J.J.**, 'Vaderland en letterkunde, 1750-1800', in: N.C.F. van Sas (red.), *Vaderland. Een geschiedenis van de vijftiende eeuw tot 1940*, Amsterdam, 1999, 237-274.
- Kloek, J. en W. Mijnhardt**, 1800. *Blauwdrukken voor een samenleving*. Met medewerking van Eveline Koolhaas-Grosfeld, Den Haag, 2001.
- Koopmans, J.**, 'Maurits Lijnslager en z'n ideaal burgerschap', in: Jan Koopmans, *Letterkundige studien over de negentiende eeuw*, Amsterdam, 1931, 1-46.
- Kruseman, A.C.**, *De Fransche wetten op de Hollandsche drukpers 1806 tot 1814*, Amsterdam, 1889.
- Leerssen, J.**, 'Over nationale identiteit', in: *Theoretische geschiedenis* 15, 1988, 4, 417-430.
- Loosjes, A.**, *De vaderlandsche zeeheld*, Haarlem, 1781.
- Loosjes, A.**, *M.A. de Ruyter, in X. Boeken*, Haarlem, 1784.
- Loosjes, A.**, *De laatste zeetogt van den admiraal de Ruyter. In twaalf boeken*, Haarlem, 1812.
- Loosjes, A.**, *Geschiedkundige aantekeningen op den laatsten zeetogt van den admiraal De Ruyter*, Haarlem, 1813.
- Loosjes, A.**, *Bijlage tot den Laatste zeetogt van den Admiraal de Ruyter [...]*, Haarlem, 1814.
- Plate, L. en A. Smelik (red.)**, *Technologies of Memory in the Arts*, Basingstoke, 2009.
- Plate, L.**, *Transforming Memories in Contemporary Women's Writing*, New York, 2011.
- Prud'homme van Reine, R.B.**, *Rechterhand van Nederland. Biografie van Michiel Adriaenszoon de Ruyter*, Amsterdam/Antwerpen, 1996.
- Rees, C.J. van**, 'Consensusvorming in de literaire kritiek', in: H. Verdaasdonk (red.), *De regels van de smaak*, Amsterdam, 1985, 59-85.
- Rivier, S.**, *Triomf der Doggerbanksche helden en die der andere heldendaaden, met den dood van Bentinck, tydspel*, 's-Gravenhage, 1782.
- Roche, E.**, *Laensure en Hollande penant la domination française (9 juillet 1810-16 novembre 1813)*, La Haye / Paris, 1923.
- Sas, N.C.F. van**, 'De vaderlandse imperatief. Begripsverandering en politieke conjunctuur, 1763-1813', in: N.C.F. van Sas (red.), *Vaderland. Een geschiedenis van de vijftiende eeuw tot 1940*, Amsterdam, 1999, 304.
- Smit, W.A.P.**, *Kalliopie in de Nederlanden. Het Renaissancistisch-klassicistische epos van 1550 tot 1850*, Assen, 1975-1983, 2 dln.
- Spies, M.**, 'De romantische De Ruyter. "Vlissinger Michiel" in de negentiende-eeuwse jeugdliteratuur', in: *De as van de Romantiek. Opstellen aangeboden bij het afscheid van Willem van den Berg*. Onder redactie van K.D. Beekman, M.T.C. Mathijssen-Verkooijen en G.F.H. Raat, Amsterdam, 1999, 264-273.
- Willigen, A. van der**, *De levensloop van Adriaan van der Willigen (1766-1841). Een autobiografie uit een tijdperk van overgang*. Uitgave verzorgd door C.J.M. van der Heijden en J.G.M. Sanders, Hilversum, 2010.

Noten

- Loosjes (1784), v. Zie over de Doggersbankcultus in de Republiek: Grijsenhout (1989). De Ruyter treedt ook op als 'overwinnaar' op de Doggersbank in de toneelstukken *Zoutman of de Doggerbanksche helden* (1781) van Willem ten Houte en *Triomf der Doggerbanksche helden* (1782) van Simon Rivier. Volgens Rivier wist Zoutman stand te houden tegen de Engels omdat 'hy een Feniks is, die, uit des Feniks asch, / Den grooten Ruyter sproot, die de allergrootsten was / Welk ooit ter zee gebod' (Rivier 1782, 27). Ook in *De Hollandsche natie* van J.F. Helmers (1812) wordt de overwinning bij de Doggersbank toegeschreven aan De Ruyter. Zie Helmers (2009), 180-181 (vs. 423-440).
- Zie voor de doorwerking van Brandts biografie in de negentiende-eeuwse jeugdliteratuur: Spies 1999.
- De Ruyter kreeg een eigen venster in *De Canon van Nederland*, die de commissie Van Oostrom in 2006 opstelde. Over de canonisering van De Ruyter in de loop van de tijd en de rol van Brandts biografie daarin: Van Deursen (2007). De meest recente wetenschappelijke biografie is die van Prud'homme van Reine (1996).
- Van Deursen, Bruijn en Korteweg (2007). De film is getiteld Michiel de Ruyter en ging op 11 februari 2012 in première op het Internationaal Filmfestival te Berlijn. Het persbericht spreekt van een 'epische verfilming van het leven van Michiel de Ruyter (1607-1676), de grootste held die Nederland ooit gekend heeft' (zie www.farmhousefilm.nl).
- De Haan maakt kort melding van beide epische dichtwerken in haar biografie. Zie De Haan (1934), 117, 185, 189, 192. Ze komen niet voor in het overzichtswerk van Smit (1975-1983) over het epos in de Nederlanden, dat tot 1780 loopt. Wel stelt hij dat het 'merkwaardige epische werk' van Loosjes nadere studie verdient.

- 6 Loosjes schreef daarnaast nog een toneelstuk waarin De Ruyter een prominente rol vervult, namelijk Cuenna (1791).
- 7 De term 'orkestratie', geïntroduceerd door Bourdieu, wordt vooral gebruikt om het gedrag van kunstbeoordelaars te typeren: zij stemmen hun meningen vaak op elkaar af, waardoor een zekere vorm van consensus wordt bereikt. Voor 'orkestratie' binnen de literatuurkritiek, zie bijvoorbeeld Van Rees (1985).
- 8 Patriotse verheerlijking van De Ruyter treffen we onder meer aan bij schrijvers als Adriaan Loosjes en Simon Rivier. Voor de NSB-verering, zie Van Deursen, Bruijn en Korteweg (2007), 167. De Ruyter werd als een proto-liberaal neergezet door het voormalige Tweede Kamerlid Zsolt Szabó, die in 2005 voor een grootscheepse herdenking van de zeeheld pleitte: 'Ik beschouw Michiel de Ruyter als een ware liberaal die de economische belangen van Nederland en de vrijheid van godsdienst verdedigde. Die twee zaken horen tot de kern van de Nederlandse identiteit'. Zie het interview door Elsbeth Etty met Zsolt Sabó in *NRC Handelsblad* (5-1-2205), 19
- 9 Voor het onderscheid tussen een synchrone en diachrone benadering van de geschiedenis, zie Grever (2009), 9-10. Voor de omgang van historici met kwesties als temporaliteit, historisch besef en de constructie van het verleden in het algemeen, zie Grever en Jansen (2001).
- 10 Een omschrijving van het begrip 'synchronisatie van de tijd' en het voorbeeld van Huizinga's *Herfstij der Middeleeuwen* zijn te vinden in Grever en Jansen (2001), 11.
- 11 Met name vanuit de hoek van genderstudies en postcolonial studies is gewezen op de dominantie van sommige herinneringsdiscoursen, waardoor andere in de schaduw worden gesteld of zelfs helemaal in de vergetelheid raken, zie bijvoorbeeld Plate (2011), met name 9-12. Voor verhelderende introducties in de *cultural memory studies*: Frijhoff (2011) en Erll (2011).
- 12 Vgl. Plate (2011), 5 en Plate en Smelik (2009), die de rol van de media benadrukken door te spreken over 'technologies of memories': 'the technologies for remembering, the social and cultural institutions, and the media to which we have recourse for storing, recording and otherwise keeping our memories all equally affect how we remember no less than what is remembered' (4).
- 13 Van Sas (1999), 283-288.
- 14 Zie voor de explosie van 'vaderland'-titels in het laatste kwart van de achttiende eeuw: Kloek (1999), 241-245.
- 15 Smit (1975-1983), dl.2, 815-817 en 824-825.
- 16 Zie Leerssen (1988), 425.
- 17 Over Loosjes: De Haan (1934) en Jensen (2011).
- 18 Over *Hollands Arkadia*: Grijsenhout (2004).
- 19 Vgl. Jensen (2008), 177-195.
- 20 Hierover ook: Koopmans (1931).
- 21 Dat geldt met name voor de vaderlands-historische toneelteksten die hij tussen 1786 en 1795 schreef. Zie Jensen en Van Deinsen (2012).
- 22 De Haan (1934), 38-39.
- 23 De Haan (1934), 42, Van der Willigen (2010), 506-507.
- 24 Hierover Jensen (2008), 141-144.
- 25 Vgl. Jensen (2008), 183.
- 26 Over de Nederlandse verzetsliteratuur uit de jaren 1806-1813: Jensen (2010) en Jensen (2012). Bart Verheijen bereidt momenteel een dissertatie voor over de anti-Napoleontische verzetsliteratuur in het kader van het NWO-Vidi project 'Proud to be Dutch. The role of war and propaganda literature in the shaping of an early modern Dutch identity, 1648-1815' (o.l.v. Lotte Jensen). Meer informatie hierover: www.proudtobedutch.org.
- 27 Loosjes (1781), 'voorbericht', 1-2.
- 28 Loosjes (1784), iv.
- 29 Loosjes (1784), 174.
- 30 Loosjes (1784), 190.
- 31 Zie bijvoorbeeld Loosjes (1784), 28, 40, 46-47.
- 32 Loosjes (1784), 22. Slechts een heel enkele keer valt de naam Oranje in positieve zin, zoals in de lofbetuiging van De Ruyter aan het adres van de zeeheld Van Kuyk: 'Ik weet nog, hoe zijn moed / Deez oude en trouwe Stad voor Spanje heeft behoed: / Hoe uit vrijheidsmin, op 't voetspoor van Oranje, / Ons dierbaar Vlissingen onttrokken heeft aan Spanje' (Loosjes 1784, 129).
- 33 Loosjes (1784), 93.
- 34 Loosjes (1784), 168.

- 35 Loosjes (1784), 21.
- 36 Loosjes (1784), 145.
- 37 Loosjes (1784), 141.
- 38 Loosjes (1784), 135.
- 39 Loosjes (1784), 160.
- 40 Loosjes (1784), 142-143 en 165-166.
- 41 Loosjes (1813) en Loosjes (1814).
- 42 Brief van A. Loosjes aan H. Jansen, 2 sept. 1811. Universiteitsbibliotheek van Amsterdam, KVB BLs 1-3. Zie over deze kwestie ook Jensen (2010), 124-125. Zie over de activiteiten van Jansen als censor: Roche 1923, 70-71. Mogelijk kan archiefonderzoek te Parijs nog nadere opheldering brengen. Jansen werd na zijn dood in mei 1812 opgevolgd door Jean Cohen (eerst voorlopig; op 23 december 1812 werd diens aanstelling officieel). Loosjes' voorbericht dateert van augustus 1812. Het is niet bekend of Loosjes' werk door Jansen of Cohen is nagekeken. Interessant zijn in dit verband Roches opmerkingen Cohens werk als censor. Dez lijkt zijn werk niet erg serieus te hebben genomen, toen hij Loosjes' *Geschiedkundige aantekeningen op den laatsten zeetogt van den Admiraal de Ruyter* moest beoordelen, aldus Roche (1923), 71-72.
- 43 Loosjes (1814).
- 44 Zie Loosjes (1814), 10 voor de oorspronkelijke versie en Loosjes 1812, 48 voor de gewijzigde variant: 'Die door zijn kriegsbeleid en gadeloozen moed / De troonen van Euroop bij beurten siddren doet, / Die Neêrlands erf en vloot te Land en Zee besprongen, / Aan Konings vloten, schoon veréénigd, heeft ontworpen.'
- 45 Loosjes (1812), 100.
- 46 Loosjes (1812), 259.
- 47 Loosjes (1812), 454-455.
- 48 Loosjes (1812), 39.
- 49 Loosjes (1812), 56.
- 50 Loosjes (1812), 102.
- 51 Zie hierover bijvoorbeeld Van Sas (1999), 304.
- 52 Vgl. Kloek en Mijnhardt (2001), 470-471.
- 53 *Tijdschrift van kunsten en wetenschappen van het departement der Zuiderzee*. Beoordeling voor 1813 (Amsterdam 1813), 260. Het gaat om een voortzetting van de *Vaderlandsche letteroefeningen*, die tijdens de Inlijving onder een andere naam verscheen.
- 54 Zie met name Loosjes (1812), 38-39, waar de bede van De Ruyter voor zijn kleinzoon een imitatie is van Hectors bede voor zijn zoon Astyanax. Direct daarna verwijst Loosjes naar de bede van Simeon voor Jezus (Lucas 2: 25-35).
- 55 Loosjes (1814), 285.
- 56 Loosjes (1814), 69.